

Чарлз Гати,
*Обманутые ожидания. Москва, Вашингтон,
 Будапешт и венгерское восстание 1956 года,*
 Московска Школа Политических Исследований,
 Москва, 2006, 304 стр.

У свету се ове године, поводом обележавања пола века од мађарске револуције 1956. године, појавило више радова који су тај догађај разматрали на нов и другачији начин. Тако је Ерик Лесинг (Erish Lessing), као први фоторепортер који је стигао у Мађарску пошто је револуција почела, приредио књигу фотографија револуционарних догађаја под називом *Revolution in Hungary*. Чарлс Гати је као сведок догађаја али и познати амерички историчар и политиколог написао књигу која је донела ново тумачење мађарске револуције и самим тим изазвао прилично узбуђења у стручним круговима. О томе сведочи и чињеница да је његова књига у оригиналној енглеској верзији *Failed Illusions. Moscow, Washington, Budapest and the 1956 Hungarian Revolt* преведена на четири језика (руски, мађарски, пољски и словачки). У наредним редовима посветићемо пажњу управо овој књизи чије смо руско издање имали у рукама. У нашој јавности име Чарлса Гатија (1934) мало је познато, али је његова лична и стручна биографија врло занимљива. Рођен је у Мађарској и као млади новинар био је сведок мађарске револуције и био је члан круга Петефи. После револуције емигрирао је у Америку, где је направио научну каријеру. Аутор је неколико запажених књига и више десетина чланака из историје Источне Европе и нарочито историје Мађарске. До сада су посебну пажњу изазвале књиге *Hungari and the Soviet Block* (1986) и *The Bloc That Failed* (1990). Био је предавач на више престижних америчких универзитета (поменимо Колумбија универзитет или Школу савремених међународних истраживања Пола Ничеа на универзитету Џон Хопкинс где је сада професор). Предводио је америчку делегацију на првој америчко-совјетској конференцији „Место и улога Источне Европе у ублажавању напетости између САД и СССР” која је одржана у Александрији (Вирџинија) јула 1988. године. За своје резултате у проучавању историје Источне Европе добио је низ престижних награда (на пример Marshall Shulman).

Најновија књига Чарлса Гатија настала је као резултат дугогодишњег истраживања започетог још почетком деведесетих година 20. века. Поред обимног истраживања литературе и архивских извора у три престонице – Вашингтону, Будимпешти и Москви, спровео је преко стотину интервјуа са учесницима догађаја – са ухапшенима и жртвама, члановима мађарског Политбироа, неколико официра полиције, али и са бившим припадницима америчке и совјетске администрације. У рад су укључени и до сада непознати документи Ције (CIA). Импозантан је и број истраживача, колега и пријатеља који су саветима, сугестијама и предлозима учествовали у процесу настанка књиге. Међу њима налазе се и чувени познаваоци историје Источне Европе и историје хладног рата попут Џима Хешберга, Марка Крамера, Џона Лукача, Ивана Беренда...

Више је различитих разлога због којих је ова књига изазвала велику пажњу у стручној јавности. Први разлог видљив је у чињеници да се аутор у њој одваја од метода историчара и поставља питања која историчари не воле, као што је питање „Шта би било ако...?”, други разлог је сагледив у чињеници да у књизи

он мађарски догађај из 1956. године назива час устанком а час револуцијом, трећи разлог је у оштрој критици улоге Сједињених Америчких Држава, а нарочито улоге радија Слободна Европа, четврти је сама улога Имре Нађа у догађајима, која је такође озбиљно критикована... Услед тих и таквих питања а и одговора она је доживљена и схваћена као ревизионистичка.

На занимљив начин аутор је у првом, уводном поглављу отворио питање мађарске револуције 1956. године. С једне стране, он је разматрао постојећа знања о њој издвајајући мање познате чињенице и закључке, док је са друге изнео своја лична сазнања као сведока приказујући их у складу са тадашњим размислима, сазнањима и виђењима. Ове две стране се нису искључивале. Напротив. Ова друга страна је требало да поткрепи ону која је добијена на основу каснијих знања из литературе и извора. У суштини све је сводиво на рушење уврежених погледа на револуционарне догађаје и рушење неких од митова.

У књизи се могу уочити четири нова погледа и закључка.

Најпре, аутор истиче да је оружани устанак против совјетске власти носио мали број Мађара и да њихов циљ није био слом већ реформа система. То поткрепљује чињеницом да је у земљи од десет милиона становника у устанку учествовало не више од 15.000 људи, а да је основни циљ био ослобођење од совјетског угњетавања а не борба против социјализма.

Друго схватање који износи произилази из закључка да у револуцији није било стварних вођа. Према Гатију 23. октобра 1956. године, када је устанак избио, студенти и остали демонстранти су се окренули реформској и антистаљинистичкој активности Имре Нађа коју је он показао у годинама 1953–1955, а да су мало знали о њему и да су превише очекивали. Наиме, Нађ је у тридесетим годинама 20. века био агент НКВД-а, у Другом светском рату служио је у совјетској армији, у посебној јединици НКВД-а, а после рата био је министар унутрашњих послова и на челу административног одељења КПМ-а. Због тога је био прихваћен од Москве као њен прави приврженик. У сваком случају, Нађ је у свом првом обраћању разочарао студенте, да би неколико дана касније пристао уз најрадикалнију струју и њене захтеве као што је онај о изласку из Варшавског пакта. Другим речима, Нађ није био довољно свестан мале снаге малобројних устаника и моћи СССР-а и због тога није усмерио револуцију на добијање половичних решења, која су према Гатију била једино могућа. Све је то подстакло интервенцију СССР-а, а сама Западна Европа је била узнемирена избијањем Суецке кризе и дешавањима у Израелу и стога није реаговала на интервенцију.

Трећи закључак који се нуди јесте да је постојала повољна атмосфера која није искоришћена да се добије ограничена аутономија у унутрашњим пословима. Она се огледала у више одлука совјетског руководства. Прва је она да су Совјети, после десет година одбијања, повукли своју војску из Аустрије 1955. године, што је западном мађарском суседу омогућило неутралност, успостављање демократске владе и тржишну привреду. Други догађај је помирење између СССР-а и Југославије, док је трећи имао далекосежне последице у светском комунизму а сагледив је у одлукама XX конгреса КПСС-а када је Хрушчов осудио култ личности Стаљина. Четврти догађај који је Мађарима могао ићи на руку јесу промене у Пољској којима совјетско руководство није придавало првостепени значај. У складу са њима Мађари су могли да буду мање радикални (а нису) и да не изазову интервенцију Москве, што би у крајњем следу омогућило полузавистан развој Мађарске. На ове

чињенице Гати додаје још и то да је совјетски Политбиро у време кризе у Мађарској заседао целу недељу и коначно 30. октобра донео једногласну одлуку да војно не интервенише у Мађарској. Међутим, следећег дана они су такође једногласно (додуше у одсуству Микојана, који се оштро противио) решили да интервенишу. Због тога је, према аутору, идеја о томе да је војна интервенција била неизбежна фикција. Напротив, он сматра да је постојала шанса да се избегне али је пропуштена.

Четврто схватање тиче се улоге Сједињених Америчких Држава. Гати је захваљујући приступу оперативним документима Ције донео нове податке којима је ревидирао улогу САД-а у догађајима. Они сведоче да су догађаји 1956. године изненадили САД. Наиме, тада Ција није имала у свом одељењу у Бечу, као најближој западноевропској престоници, ниједног агента који је знао мађарски језик и пратио мађарска збивања. У посланству САД-а у Будимпешти је био само један човек који је у време револуције био заузет пријемом петиција различитих група и појединаца. Исто тако почетком педесетих година Ција није имала никакав план деловања према Мађарској, нити човека који би редовно пратио догађаје у њој. У суштини Гати закључује да је на списку приоритета Мађарска за САД била на самом дну међу свим совјетским сателитима. Поједине информације о ситуацији у Мађарској САД је добијао захваљујући профашистичким емигрантима у Западној Немачкој и Аустрији, а оне су имале врло мало везе са стварним стањем. Аутор је нарочито оштар у критици према улози радија Слободна Европа као незваничном гласу Америке, чији је утицај на Мађаре био велик, а посебно у време устанака и нарочито на радикално крило устаника.

Све у свему књига, Чарлса Гатија о мађарској револуцији представља занимљиву и врло испиративну књигу која подстиче на размишљања. Осим што позива на расправу, она нуди и низ нових, до сада непознатих података који мењају поглед на улогу САД-а у мађарским збивањима. Нарочиту вредност књизи дају сведочења учесника међу којима су и она самог аутора. Нама остаје да се надамо да ће наша стручна јавност у скоријој будућности имати прилике да је чита на српском језику.

Наташа МИЛИЋЕВИЋ

Свилеува,
Годишњак 4, 2006, 228 стр.

Попут не тако бројних, веома значајних сличних часописа који у повременим периодима културних узлета, или понегде мање-више континуирано, настају и трају у појединим локалним срединама и годишњак *Свилеува* пробија се и проналази своје место у фонду трајних знања и културној баштини. Једна од основних вредности која годишњак *Свилеува* повезује са сличним часописима јесте окупљање аутора различитих струка и тема на једном месту, а оно што га раздваја од осталих часописа јесте, за наше услове неуобичајена чињеница, да је посвећен једној сеоској средини, њеној историји и култури. На тај начин, једно историјско место, познато проучаваоцима Првог српског устанка, постаје део ширег културног простора на начин који је занемарен или помало већ заборављен и у већим